

Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling Samenvatting Eindrapport Voorstudie Fase 1

Over deze uitgave

Deze publicatie geeft een samenvatting van de voorstudie uit het project Consortium effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling (ZonMw-projectnummer 741100001). Dit project is onderdeel van de Onderzoeksagenda Effectiviteitsonderzoek kindermishandeling, gericht op het vergroten van samenhangende kennis over het voorkómen, signaleren, stoppen en behandelen van (de gevolgen) van kindermishandeling. Om de voorstudie goed te kunnen uitvoeren, is een landelijk consortium samengesteld. Het consortium vertegenwoordigt alle toonaangevende expertise over de ontwikkeling en implementatie van vroegpreventieve interventies, alsmede over effect- en literatuuronderzoek.

Verantwoording

De tekst van deze samenvatting is gebaseerd op het 'Eindrapport Voorstudie Fase 1; Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling'. Tenzij anders vermeld zijn de quotes in de tekst samengesteld uit diverse antwoorden die professionals hebben gegeven in de interviews voor deelstudie 2. Het volledige rapport van het onderzoek is te vinden op www.zonmw.nl/kindermishandeling. Over de deelstudies 3 en 4 zijn aparte verslagen gepubliceerd, respectievelijk door Stichting Alexander en het Nederlands Jeugdinstituut.

Inhoud

Voorwoord 3

Inleiding 4

Deelstudie 1 Meta-analyse naar de effectiviteit van preventie 8

Deelstudie 2 Kwalitatief onderzoek onder praktijkprofessionals 11

Deelstudie 3 Kwalitatief onderzoek onder kinderen en ouders 13

Deelstudie 4 De inzet van interventies in Nederland 15

Conclusies en een doorkijkje naar een vervolg 18

Voorwoord

Kindermishandeling is een groot maatschappelijk probleem. Er is nog veel gerichte actie nodig om kinderen en jongeren een veilige omgeving te bieden, waarin ze zich optimaal kunnen ontwikkelen. Dat blijkt ook weer uit het rapport 'Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling', waarvan de onderzoekers hier een toegankelijke samenvatting geven. Ondanks recente verbeteringen zijn er nog altijd onvoldoende instrumenten en interventies beschikbaar voor een effectieve aanpak van kindermishandeling en de gevolgen daarvan.

De nu gepresenteerde onderzoeksresultaten bevestigen de eerdere conclusies van de Taskforce Kindermishandeling en Seksueel misbruik, waarvan ik vicevoorzitter was. In ons eindrapport pleitten we eind 2016 voor een 'trendbreuk', omdat inspanningen om kindermishandeling te verminderen tot dan toe onvoldoende effect leken te hebben. Preventie, zo stelden wij, behoort topprioriteit te zijn in het jeugdbeleid van gemeenten. Onder meer met voorlichting voor (aanstaande) ouders en de inzet van bewezen effectieve programma's.

Juist op dat laatste punt – de bewezen effectiviteit – is nog veel werk te doen, zo blijkt uit de resultaten van het hier voorliggende onderzoek. Als ZonMw-programmacommissie Kindermishandeling vinden we het belangrijk dat zoveel mogelijk betrokkenen in beleid, praktijk en onderzoek kennis kunnen nemen van deze resultaten. In de samenvatting die u nu in handen hebt, staan daarom de belangrijkste punten overzichtelijk op een rijtje. Ik hoop dat dit de lezers zal inspireren om de mouwen op te stropen en samen te werken aan een echt effectieve aanpak van kindermishandeling. Want alleen als alle betrokkenen samen zorgen voor meer kennis én kunde rond de aanpak van kindermishandeling, kunnen we kinderen en jongeren de veilige omgeving bieden die zij nodig hebben.

Diana Monissen
voorzitter ZonMw-programmacommissie Kindermishandeling

Inleiding

Vroege preventie is essentieel bij het voorkomen van kindermishandeling, maar er zijn nog nauwelijks bewezen effectieve interventies beschikbaar. Wat maakt interventies effectief volgens de wetenschappelijke literatuur, praktijkprofessionals, ouders en jongeren? En welke knelpunten ervaart de praktijk bij de preventie van kindermishandeling? Een consortium van deskundigen is op zoek gegaan naar de antwoorden.

Wat werkt wanneer, bij wie en waardoor? Deze vijf W's vormen de leidraad voor een voorstudie naar vroegtijdige preventie van kindermishandeling. Voor deze studie hanteren we de definitie uit de Jeugdwet. In het kort: kindermishandeling is 'elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard'. De definitie omvat mishandeling, misbruik en verwaarlozing, maar bijvoorbeeld ook het getuige zijn van huiselijk geweld.

In de voorstudie zijn vier deelonderzoeken uitgevoerd:

- 1 een meta-analyse naar de effectiviteit van (elementen van) preventieve interventies.
- 2 een kwalitatief onderzoek: wat vinden professionals over de vijf W's?
- 3 een kwalitatief onderzoek: wat werkt volgens jongeren en ouders om kindermishandeling te voorkomen?
- 4 een inventarisatie van de inzet en effectiviteit van preventieve interventies in Nederland.

Het combineren van wetenschappelijke kennis met kennis van professionals, ouders en jongeren, levert een veelzijdig en compleet beeld op van wat wel en niet werkt in de preventie van kindermishandeling.

Hoe vaak komt kindermishandeling voor?

In 2005 en 2010 zijn in ons land twee grote nationale studies gedaan naar het vóórkomen van kindermishandeling. Volgens het jongste onderzoek krijgen jaarlijks 34 per 1000 kinderen te maken met mishandeling, oftewel 119.000 kinderen in totaal. Deze schatting is gebaseerd op gerapporteerde gevallen door beroepskrachten, gecombineerd met het aantal kinderen dat gemeld wordt bij Veilig Thuis (voorheen de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling). De getallen zijn hoger dan in 2005, terwijl het aantal zelfgerapporteerde gevallen (door middelbare scholieren) in deze periode ongeveer gelijk is gebleven. Het lijkt er dus op dat het aantal mishandelde kinderen niet verandert, maar dat mishandeling wel beter gesignaleerd wordt. Tegelijkertijd kunnen we ook het volgende concluderen: inspanningen om kindermishandeling te verminderen lijken vooralsnog geen substantieel en duurzaam effect te hebben.

Wat weten we over risicofactoren?

Kindermishandeling kent niet één oorzaak, maar komt voort uit een combinatie en opeenstapeling van verschillende risicofactoren. Voor preventie is het met name belangrijk om inzicht te hebben in de sterkste dynamische (veranderbare) risicofactoren. Denk bijvoorbeeld aan de opvoedingsstijl (te autoritair of juist te 'nalatend'), conflicten tussen opvoeders en problemen bij het kind. Veel preventieve interventies proberen dergelijke risicofactoren aan te pakken. We zien bijvoorbeeld programma's die gericht zijn op het verbeteren van opvoedingsvaardigheden van ouders, het aanpakken van psychische en praktische problemen van de opvoeders of het versterken van hun sociaal netwerk. Ook zijn er programma's die zich richten op vaardigheden van kinderen.

Is bekend wat preventie effectief maakt?

De afgelopen jaren zijn enkele meta-analyses uitgevoerd naar de effectiviteit van interventies om kindermishandeling te voorkomen. Daaruit blijkt dat nog maar weinig interventies op effectiviteit zijn onderzocht. Waar dat wel is gebeurd, blijkt veel preventie matig of niet effectief te zijn. Een recente meta-analyse wees vijf effectieve interventies aan. Twee daarvan – Parent-Child Interaction Therapy (PCIT, behandeling voor kinderen en ouders) en Multi Systeem Therapie Child Abuse & Neglect (MST-CAN, een intensieve systeeminterventie) – zijn ook in Nederland beschikbaar. Volgens deskundigen is het vooral relevant te weten wat goed werkende preventie effectief maakt. In deelstudie 1 zijn we daarom op zoek gegaan naar de werkzame elementen in interventies. In het kader hieronder staat een selectie.

Enkele potentieel werkzame elementen van preventieve interventies

- Via *modeling* (voordoen) en rollenspel aanleren van positieve en effectieve opvoedvaardigheden, waaronder disciplineren en het bevorderen van gewenst gedrag van het kind.
- Huiswerk: het thuis oefenen van geleerde (opvoed)vaardigheden.
- Verbeteren van vaardigheden van het kind, zoals weerbaarheid en sociaal-emotionele vaardigheden.
- Creëren, uitbreiden en activeren van een steunend sociaal netwerk van het gezin.
- Aanpakken van praktische problemen, waaronder huisvesting, financiën, werk en inkomen.

'Er is een betere afstemming nodig tussen de problematiek en de gekozen aanpak. Het gaat altijd om behandeling op maat, maar het is lastig te bepalen of je moet opschalen of juist niet. Waar volstaat preventie en wanneer moet je behandelen?'

Deelstudie 1

Meta-analyse naar de effectiviteit van preventie

De effectiviteit van preventie van kindermishandeling is al jaren onderwerp van onderzoek. In onze voorstudie hebben we een groot aantal studies nader onder de loep genomen. Wat zeggen de gecombineerde resultaten over de werkzame elementen van interventies om kindermishandeling te voorkomen? En waar zitten de grootste kennislacunes?

Het is niet eenvoudig de effectiviteit van preventie vast te stellen. Effecten zijn nooit zomaar toe te schrijven aan een specifieke activiteit, werkvorm of andere interventie. Kindermishandeling komt bovendien voort uit een complex van factoren die in iedere situatie en in ieder gezin weer anders uitwerken. In een effectstudie moet een onderzoeker de uiteenlopende invloeden daarom kritisch (statistisch) analyseren en corrigeren voor andere factoren die kunnen meespelen. Het naast elkaar leggen en onderling vergelijken van grote hoeveelheden van dergelijk onderzoek, maakt het mogelijk om effecten nog preciezer in te schatten. Deze statistische techniek – de meta-analyse – hebben we toegepast voor deelstudie 1.

Welke studies zijn geanalyseerd?

Voor de meta-analyse verzamelden we studies die voldeden aan bepaalde criteria. Denk aan onderzoek met een controlegroep en de aanwezigheid van een statische maat voor effectgrootte, zoals de zogeheten Cohens *d*. Dat leidde tot een selectie van 130 onderzoeksrapporten over 121 onafhankelijke steekproeven met in totaal 39.044 deelnemers. Het ging om 93 effectonderzoeken naar preventieve interventies voor risicogroepen of de algemene populatie, en 30 studies naar interventies voor gezinnen waar al sprake was van mishandeling. De statistische power van onze meta-analyse maakte het mogelijk om het effect van een groot aantal potentieel werkzame elementen te onderzoeken. In totaal konden we uit de onderzochte studies 352 effectgroottes afleiden, die elk een indicatie vormen voor de sterkte van het effect van een interventie of onderdeel daarvan.

Welke inhoudelijke kenmerken maken interventies effectief?

Gemiddeld hebben de onderzochte interventies een significant maar klein effect. Vooral de volgende *inhoudelijke kenmerken* werken goed: het vergroten van het competentiegevoel van ouders, het verbeteren van attitudes/verwachtingen over de opvoeding en het vergroten van opvoedvaardigheden. Ook effectief zijn het aanpakken van ggz-problematiek bij ouders, het vergroten van vaardigheden bij het kind en het verbeteren van persoonlijke vaardigheden van ouders. Twee elementen lijken eerder contraproductief te werken op het effect van een interventie

(Interventies die deze elementen bevatten laten dus gemiddeld een lager effect zien dan interventies zonder deze elementen). Dat geldt voor het stimuleren dat ouders gebruikmaken van lokale voorzieningen en het vergroten van ouderlijke kennis over de ontwikkeling van kinderen. Deze elementen worden veel ingezet in met name preventieve interventies, maar het is de vraag of dit wel zinvol is. Effectief voorkomen van kindermishandeling is dus mogelijk via interventies met bepaalde inhoudelijke kenmerken. Maar de meta-analyse laat ook wat anders zien: behalve het vergroten van opvoedvaardigheden, worden de hier genoemde effectieve kenmerken juist relatief weinig toegepast. Zo is slechts een vijfde van de onderzochte interventies gericht op het vergroten van competentiegevoel van ouders. En maar in een kwart van de interventies is aandacht voor het aanpakken van eventuele ggz-problematiek. Deze voorbeelden laten zien dat er dus ruimte is voor verbetering.

Welke typen interventies werken goed?

In de meta-analyse is ook gekeken naar verschillende *typen interventies*. Oudertrainingen, crisisinterventies, systeeminterventies en interventies die middelengebruik bij ouders aanpakken, scoren relatief goed. Minder hoog zijn de effectgroottes van huisbezoekprogramma's, voorschoolse programma's, algemene preventieve programma's en gecombineerde interventies.

Zijn bepaalde technieken aantoonbaar effectief?

Welke *technieken* werken goed bij het voorkomen van kindermishandeling? Huiswerk (thuis oefenen), rollenspel (oefenen tijdens sessies) en het trainen van cognitieve vaardigheden blijken het beste uit te pakken. Het minst effectief is het familie-netwerkberaad, in elk geval bij gezinnen waar al sprake is van mishandeling. In de interviews in deelstudie 2 zeggen professionals dat deze gezinnen zich vaak bewust isoleren, hetgeen een mogelijke verklaring kan zijn voor de geringere effectiviteit van deze techniek. Gemaakte afspraken met het netwerk blijken vaak te verwateren, dus een blijvende monitoring op het nakomen van die afspraken is belangrijk. Professionals geven aan dat bij sommige gezinnen langdurige hulp gewenst is, zoals bij gezinnen waarin sprake is van licht verstandelijke beperkingen. Ook is het belangrijk om interventies bij gezinnen thuis te laten plaatsvinden.

'Het werkt goed om ouders te leren hun boosheid te hanteren en zo minder frustratie op te bouwen. Maar pak intussen ook praktische problemen aan. Niet door het over te nemen, maar door naast de ouders te gaan staan.'

Dit zogeheten ‘outreaching werken’ is volgens professionals niet alleen makkelijker voor een gezin, de huisbezoeken maken ook veel van de problematiek inzichtelijk. Zoals een van de geïnterviewden het stelt: ‘Je ziet heel veel als je bij een gezin thuis komt.’

Hoe pak je risicofactoren aan?

Uit de meta-analyse blijkt dat het vergroten van krachten van het gezin samengaat met een lagere effectiviteit. Ook andere studies laten zien dat interventies die beschermende factoren in hoog-risico gezinnen bevorderen, niet vanzelfsprekend het risico op kindermishandeling verminderen. Daarvoor is een gerichte aanpak van specifieke problemen nodig. Met andere woorden: interventies moeten zich richten op de ‘veranderbare risicofactoren’ in een bepaalde gezinssituatie. Het is dan ook belangrijk om bij elk gezin eerst de aanwezige risicofactoren in kaart te brengen en op basis daarvan de best passende interventie(s) te kiezen. Ook is de volgorde van belang. In de interviews zeggen professionals bijvoorbeeld dat het trainen van opvoedvaardigheden geen zin heeft als er sprake is van verslaving of praktische problemen. Uit de meta-analyse blijkt dat kortdurende interventies (0–6 maanden) met een hoge intensiteit (één of meer sessies per week) de grootste effecten laten zien. Daarnaast lijkt het belangrijk om steeds een goede inschatting te maken van de hoogte van het risico op kindermishandeling en daar de intensiteit van interventies op af te stemmen.

Welke bestaande interventies zijn kansrijk?

Verschillende interventies blijken tot een significante afname van kindermishandeling te kunnen leiden. In de inleiding noemden we er al twee die ook in Nederland worden aangeboden: MST-CAN en PCIT. In onze meta-analyse komen nog twee andere interventies naar voren die in Nederland beschikbaar zijn en goed blijken te kunnen werken: Triple P (een oudertraining) en Incredible Years (een groepstraining voor ouders). Wel is het zo dat deze interventies nog niet in Nederland zijn onderzocht op effectiviteit met kindermishandeling als uitkomstmaat. Toch beschouwen we ze als veelbelovend, omdat in tenminste twee onafhankelijke studies een relatief groot effect op het voorkómen van kindermishandeling is gevonden. Volgens de Databank Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut is van slechts twee interventies in Nederland onderzocht of ze kindermishandeling effectief voorkomen of terugdringen: Stevig Ouderschap en VoorZorg.

Ten slotte

De resultaten uit de meta-analyse laten zien dat er veel kansen zijn om kindermishandeling effectief te voorkomen. Daarvoor moeten interventies wel worden doorontwikkeld, maar ook daarvoor biedt deze eerste deelstudie veel aanknopingspunten. In het slothoofdstuk gaan we hier verder op in.

Deelstudie 2

Kwalitatief onderzoek onder praktijkprofessionals

Professionals hebben vaak zeer waardevolle ervaringskennis over wat wel en niet werkt. Het in kaart brengen daarvan is een belangrijke aanvulling op statistisch-wetenschappelijke kennis. Voor deze tweede deelstudie hebben we daarom praktijkprofessionals gevraagd wat volgens hen werkt bij het voorkomen van kindermishandeling. Sluiten hun inschattingen aan bij de meta-analyse?

Voor deelstudie 2 zijn 21 gesprekken gevoerd met professionals uit diverse beroepsgroepen. Via de leden van het consortium hebben we gezocht naar een groep praktijkwerkers, die het hele spectrum van het voorkomen van kindermishandeling bestrijkt; van signalering en preventie tot de klinische praktijk. In de interviewgroep zaten bijvoorbeeld huisartsen, kinderartsen, jeugdverpleegkundigen en maatschappelijk werkers. Ook spraken we met psychologen, psychiaters en therapeuten. En we interviewden wijkagenten en leraren. Door de brede selectie waren diverse sectoren in het onderzoek vertegenwoordigd: politie, onderwijs, eerstelijnszorg, jeugdgezondheidszorg, jeugdzorg, jeugd-ggz en de forensische zorg voor jeugd.

Welke elementen van interventies noemen professionals?

In de interviews, die gemiddeld een uur hebben geduurd, noemen de professionals verschillende werkzame elementen voor de aanpak van kindermishandeling. Het vaakst wijzen ze op het verbeteren van persoonlijke vaardigheden van ouders, het aanpakken van praktische gezinsproblemen of ggz-problematiek bij ouders, het bieden van sociale en emotionele ondersteuning en het vergroten van opvoedvaardigheden. De meeste van deze factoren komen ook in deelstudie 1 als effectief naar voren. Uit de meta-analyse blijkt overigens dat het aanpakken van ggz-problematiek en het bieden van sociale en emotionele ondersteuning vooral effectief is bij gezinnen waarin sprake is van mishandeling. Er zijn daarnaast ook elementen die de meta-analyse als effectief bestempelt, maar die de professionals niet noemen. Een voorbeeld is het vergroten van het competentiegevoel van ouders.

Welke persoonlijke eigenschappen zijn nodig?

In de interviews is ook over werkzame elementen gesproken die niet in de meta-analyse naar voren komen. Zo is een positieve insteek vaak genoemd. Volgens de professionals gaat het daarbij om het focussen op wat goed gaat en het bekrachtigen van de eigen kracht van het gezin. Daarbij plaatsen sommige professionals wel de kanttekening dat zoiets niet werkt als er in een gezin veel

problemen zijn. Een andere factor is het belang van bekwame professionals. De geïnterviewden noemen daarbij eigenschappen als een stevige persoonlijkheid, empathisch zijn maar wél durven doorpakken en proactief handelen. Doorzetten, volhouden en geduld hebben zijn volgens professionals ook onmisbaar. Net als goed in staat zijn de zwaarte van problematiek in te schatten en kunnen omgaan met weerstand.

Wat is het belang van goede communicatie?

De geïnterviewde professionals benadrukken dat goede communicatie met het gezin cruciaal is. Zo moet je in staat zijn om huiselijk geweld te bespreken en dingen die je waarneemt durven benoemen. Goed kunnen luisteren, doorvragen en echt contact maken horen bij de onmisbare competenties. Dit lijkt voor de hand te liggen, maar de professionals zeggen dat dit in de praktijk nog veel te weinig gebeurt. Hun waarneming wordt bevestigd in het onderzoek onder ouders en kinderen in deelstudie 3 en is ook al eerder uit ander onderzoek gebleken. Daarnaast benadrukken de professionals (en overigens ook ouders en kinderen) hoe belangrijk het is dat hulpverleners niet in de eerste plaats de protocollen volgen. Zij moeten werken vanuit hun hart, met een stevige dosis inlevingsvermogen. Een goede werkrelatie en vertrouwensband met ouders komen ook regelmatig als belangrijk naar voren. In deze relatie gaat het volgens professionals vooral om begrip tonen, niet veroordelen, aandacht geven en steunen.

‘Je moet het kind steeds centraal stellen, maar in de praktijk worden kinderen en jongeren vaak niet – of slecht – gehoord. Praat dus met ze, en zet daarbij de juiste gesprekstechnieken in. Zoals echt luisteren en doorvragen.’

Deelstudie 3

Kwalitatief onderzoek onder kinderen en ouders

Hoe denken kinderen, jongeren en ouders over wat werkt in interventies die kindermishandeling moeten voorkomen? In de derde deelstudie zijn onderzoekers van Stichting Alexander hierover in gesprek gegaan met ouders, kinderen en jongeren. Alle gespreksdeelnemers hebben op een of andere manier ervaring met kindermishandeling, huiselijk geweld of andere moeilijke gezinsomstandigheden.

Voor deelstudie 3 zijn groeps gesprekken en individuele interviews gehouden met 20 ouders en met 29 kinderen en jongeren tussen 14 tot 30 jaar. De deelstudie is uitgevoerd door Stichting Alexander, die een grote expertise heeft in het op een veilige wijze betrekken van jongeren bij kwalitatief onderzoek naar gevoelige onderwerpen¹.

Wat helpt om kindermishandeling te voorkomen?

‘Als je als kind sterker in je schoenen staat, kun je aan de bel trekken en kindermishandeling voorkomen.’ Deze uitspraak uit deelstudie 3 tekent een belangrijke opvatting van jongeren: interventies moeten niet alleen gericht zijn op ouders, maar ook op kinderen en jongeren zelf. Voorlichting helpt volgens hen om kindermishandeling te voorkomen, waarbij de school een belangrijke rol heeft. De leraren kennen hun leerlingen goed en kunnen ze ook goed begeleiden. En de school kan helpen bij het signaleren van kindermishandeling, beter overigens dan dat nu gebeurt. De school zou volgens kinderen en jongeren de relatie met ouders moeten verstevigen (zodat de school de ouders kent) en bijvoorbeeld op huisbezoek kunnen gaan.

Wat is het belang van een luisterend oor?

Goed luisteren naar kinderen en jongeren is belangrijk. De Kindertelefoon komt naar voren als geschikt middel, waarover de school informatie kan geven (bijvoorbeeld via posters). Wel doen jongeren de suggestie de Kindertelefoon ook als ‘jongerentelefoon’ te presenteren. Veel jongeren denken nu dat de Kindertelefoon er niet voor hen is.

¹ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de deelstudie 3 de rapportage van Stichting Alexander: ‘Adviezen van jongeren en ouders voor het voorkomen van kindermishandeling’ (Pieper & de Haan, 2017).

Welke hulp en ondersteuning zijn nodig?

Goede zorg en psychologische hulp voor kinderen en jongeren worden vaak genoemd. Bijvoorbeeld hulp om te leren goede keuzes te maken, te begrijpen wat er thuis speelt en voor jezelf op te komen voordat het uit de hand loopt. Ook kan het helpen te leren omgaan met ouders met een psychisch of psychiatrisch probleem. Jongeren zeggen dat 'maatjes' een belangrijke rol kunnen spelen, oftewel iemand die in een vergelijkbare situatie heeft gezeten. Van hen zouden jongeren eerder adviezen en goede raad aannemen. Voor de hulpverlening aan gezinnen doen deelnemers aan deelstudie 3 een paar suggesties. Bijvoorbeeld laagdrempelige opvoedcursussen (ook voor vaders), psychologische hulp op maat voor ouders en hulp bij het verbeteren van de ouder-kindrelatie. Het aanpakken van praktische en financiële problemen geeft volgens ouders veel rust.

'Professionals zullen nooit echt begrijpen hoe het is om in een lastige thuissituatie op te groeien, als ze het niet zelf hebben meegemaakt.'

Aan welke voorwaarden moet hulp beantwoorden?

Volgens de deelnemers moeten hulpverleners niet veroordelen, niet pushen en ouders ook niet de les lezen. Beter werkt humor gebruiken en eigen ervaringen delen. Net als in de interviews met professionals, pleiten kinderen, jongeren en ouders voor een focus op wat wél goed gaat. Ook de suggestie 'niet werken vanuit het boekje' komt overeen met wat professionals noemen. Ouders wijzen er daarnaast op dat één persoon de regie zou moeten hebben. En het is cruciaal dat hulpverleners bij ouders de angst wegnemen om hulp te zoeken. Ouders in deze deelstudie vertellen dat ze graag hulp willen om hun kinderen goed te kunnen opvoeden, maar daar vanaf te zien omdat ze bang zijn hun kind kwijt te raken.

Deelstudie 4

De inzet van interventies in Nederland

Welke vroegpreventieve interventies worden er in Nederland uitgevoerd? Voor welke doelgroepen, hoe vaak en op welke manier gebeurt dat? Wat zijn de risicofactoren waarop deze interventies zich richten? En vooral: wat is er bekend over de (kosten)effectiviteit? Deze vragen stonden centraal in de vierde deelstudie, die is uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut.

Over vroegpreventieve interventies is een hoop te vertellen. Denk aan doelen, kenmerken van de doelgroep, selectie en contra-indicaties, bereik, duur, frequentie, aantal contacten, toegepaste technieken, kosten en (kosten)effectiviteit. Al deze informatie over het beschikbare aanbod is uitgebreid gedocumenteerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), dat tekende voor deze vierde deelstudie². Wat kunnen we op hoofdlijnen zeggen over de interventies die in Nederland worden ingezet om kindermishandeling te voorkomen?

Hoeveel mensen worden bereikt met interventies?

Over het bereik van interventies is soms zeer precieze informatie beschikbaar. Zo blijkt dat de Gordon-training 1150 cliënten per jaar bereikt, VoorZorg 475 en Moeders Informeren Moeders 898. Voor andere interventies is het bereik onbekend, bijvoorbeeld bij HouVast, Opvoeden & Zo, en Triple P. Het bereik varieert van enkele tientallen cliënten (de Themis-opvoedcursus) tot enkele duizenden gezinnen per jaar (video-hometraining). Soms is er een groot verschil tussen het aantal mensen dat kennisneemt van een interventie en de groep die daadwerkelijk meedoet. Zo trekt de website van de online cursus KopOpOuders jaarlijks 50 duizend unieke bezoekers, maar de uitvoering beperkt zich tot 55 accounts voor de e-mailservice, 55 voor zelfhulpmodules en 65 voor de online groepscursus. Sommige interventies worden slechts in één gemeente aangeboden (de Themis-opvoedcursus), andere kennen juist een grote landelijke verspreiding. Zo is Stevig Ouderschap in meer dan honderd gemeenten beschikbaar.

2 De resultaten van deelstudie 4 worden uitgebreid beschreven in de NJI-rapportage 'Inventarisatie van interventies voor preventie van kindermishandeling en opvoedproblemen' (Schmidt & Kooijman, 2017).

Is er bewijs voor de effectiviteit van de aangeboden interventies?

Misschien nog wel belangrijker dan gegevens over het bereik, is een antwoord op de vraag naar de effectiviteit. Er is maar weinig Nederlands onderzoek waarin het effect van interventies op het voorkómen van kindermishandeling is aangetoond. Alleen bij VoorZorg is een significante afname gevonden van kindermishandeling en huiselijk geweld. Daarnaast hebben diverse interventies effect op het verminderen van risicofactoren voor kindermishandeling. Zo vermindert PCIT de opvoedingsstress bij ouders en verbetert het hun opvoedingsvaardigheden. Stevig Ouderschap vermindert het risico op ernstige opvoedingsproblemen en laat ouders alternatieven kiezen voor lichamelijke straffen. En Triple P laat een significante verbetering zien van de ouder-kindrelatie.

Hoe zit het met de kosteneffectiviteit? VoorZorg komt als een van de duurste uit de bus (ruim 13.000 euro per traject), maar de investering verdient zich ook aantoonbaar terug. Een maatschappelijke kosten-batenanalyse laat een positief resultaat zien van ruim 2300 euro per kind. Dat is een rendement van circa 20 procent.

Is het aanbod van interventies toereikend?

Effectieve interventies zijn niet overal beschikbaar, terwijl veel van het wél beschikbare aanbod onvoldoende op effecten is onderzocht. De in Nederland positief geëvalueerde interventies VoorZorg en Stevig Ouderschap worden nog niet landelijk ingezet. Overige interventies die volgens de meta-analyse effectief zijn, moeten dat predicaat in Nederland wat betreft het voorkomen van kindermishandeling nog met onderzoek verdienen. Denk aan Triple-P en Incredible Years. Al met al is het duidelijk dat er nog veel winst te behalen is in een aantoonbaar effectieve aanpak van kindermishandeling. En we zien ook veel kansen. Welke verbeterpunten er zijn, beschrijven we in het slothoofdstuk.

‘Meer effectonderzoek naar interventies – en vooral naar de werkzame elementen daarvan – is cruciaal. Een belangrijke praktijkvraag: wat is de minst intensieve en minst ingrijpende interventie die het meeste effect heeft?’

Conclusies en een doorkijkje naar een vervolg

Door de uitkomsten van de vier deelstudies te combineren, komen knelpunten naar voren die een effectieve aanpak van kindermishandeling nog in de weg staan. En er zijn verbeterpunten die kunnen worden opgepakt. Deels is daarvoor nader onderzoek nodig. Andere punten vergen een goede samenwerking tussen alle betrokken partijen in de aanpak van kindermishandeling.

Ons onderzoek maakt duidelijk waar we in Nederland staan. Er moet nog veel gebeuren om kindermishandeling structureel en duurzaam te voorkomen. Het aantal gevallen van kindermishandeling is nog altijd hoog en daalt ook niet substantieel. Welke knelpunten kunnen we aanwijzen? En wat is er mogelijk om ze aan te pakken?

We weten nog weinig over effectiviteit

Er is in ons land nog niet veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van interventies in het voorkomen van kindermishandeling. Daardoor is ook weinig bekend over de effectiviteit in specifieke situaties, bijvoorbeeld bij verschillende etnische groepen of in gezinnen met verslavingsproblemen of armoede. Door bestaande onderzoeksgegevens te gebruiken voor nadere analyses – waarvoor een speciale data-infrastructuur nodig is – kan duidelijk worden in hoeverre preventieve interventies geschikt zijn voor verschillende doelgroepen.

Interventies bevatten niet de meest effectieve kenmerken

Met uitzondering van het verbeteren van opvoedvaardigheden, worden de meest effectieve kenmerken van interventies weinig toegepast. Het doorontwikkelen van bestaande interventies kan dus veel verbeteren. Nader onderzoek kan duidelijk maken wat daarvoor nodig is. In combinatie met een extra meta-analyse naar werkzame elementen, is zo kennis te verzamelen om effectieve, breed inzetbare modules te ontwikkelen.

Het ontbreekt aan tools om passende interventies te kiezen

Professionals vinden het lastig om kindermishandelingsproblemen goed in te schatten en er passende interventies bij te kiezen. Voor het inschatten van risico's en het inzetten van passende interventies, is een bewezen effectief model beschikbaar: het RNR-model ('Risk-Need-Responsivity'). Experimenten kunnen uitwijzen of de inzet daarvan inderdaad leidt tot een betere match tussen problemen en interventies. En daarmee tot minder kindermishandeling.

Het signaleren en melden van kindermishandeling moet beter

Professionals, ouders en jongeren zeggen dat scholen te weinig doen aan het signaleren van kindermishandeling. Ook huisartsen, consultatiebureaus, ggz en jeugdzorg kunnen meer signaleren. Doordat kindermishandeling bovendien onvoldoende wordt gemeld, blijven kinderen en jongeren vaak buiten beeld van de hulpverlening. Nader onderzoek moet uitwijzen wat nodig is om dit te verbeteren.

Het aanbod van interventies is ontoereikend

Effectieve interventies zijn niet overal beschikbaar. Daarnaast is het aanbod voor oudere kinderen en jongeren nog beperkt. Voor gezinnen met de zwaarste problemen is een gecombineerd pakket van interventies nodig, maar door onvoldoende aanbod is dat lang niet overal in Nederland mogelijk. In het consortium zijn al interventieontwikkelaars vertegenwoordigd. Door bovendien gemeenten aan dit samenwerkingsverband toe te voegen, kan het aanbod worden doorontwikkeld. Zodat het ook beter aansluit bij behoeften in de praktijk.

Wat kan er nog meer gebeuren?

Uit ons onderzoek komen nog enkele andere verbeterpunten naar voren:

- Aanpak van kindermishandeling vergt samenwerking tussen instanties. De regie daarop kan beter.
- In de opleidingen van professionals is meer aandacht nodig voor problematische opvoedsituaties.
- Volgens professionals kan het functioneren de regionale advies- en meldpunten Veilig Thuis veel beter. Ook zouden de wachtlijsten voor hulp korter mogen.

Hoe nu verder?

De vier deelstudies zijn onderdeel van fase 1 van een langlopend onderzoeksproject naar vroegpreventieve interventies ter voorkoming van kindermishandeling. In fase 2 hopen we antwoorden te vinden op de meest urgente vragen. Als alle betrokken partijen gezamenlijk de verbeterpunten aanpakken, krijgen we in Nederland meer mishandelde kinderen en jongeren op de radar. En kunnen we gezinnen met problemen effectiever helpen.

ZonMw

ZonMw investeert in de gezondheid en het welzijn van de jeugd. Dat gebeurt via uiteenlopende programma's. Deze bestrijken een heel scala aan maatschappelijke onderwerpen. Van kindermishandeling tot leefstijl. En van opvoedingsondersteuning tot ernstige gedragsproblemen.

Over het programma Kindermishandeling

Het ZonMw-programma Kindermishandeling heeft als doel het bevorderen van het voorkómen, signaleren, stoppen en behandelen van (de gevolgen van) kindermishandeling.

Meer weten?

www.zonmw.nl/kindermishandeling

Op de hoogte blijven?

Kijk voor de laatste ontwikkelingen op www.zonmw.nl/jeugd en meld u gelijk aan voor de ZonMw Nieuwsbrief Jeugd.

Auteurs onderzoeksrapport Claudia van der Put, Noëlle Boekhout van Solinge & Jeanne Gubbels (UvA)

Tekst samenvatting Marc van Bijsterveldt

Adviezen Valesca Kuling (ZonMw)

Ontwerp Katja Hilberg Ontwerpers

Fotografie Studio Oostrum

Programma Kindermishandeling

Onderdeel van Jeugd

Project Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling, ZonMw-projectnummer 741100001

Kindermishandeling is een groot maatschappelijk probleem. Nog altijd krijgen jaarlijks 34 van de 1000 kinderen en jongeren ermee te maken, ofwel 119.000 in totaal. Er is nog veel gerichte actie nodig om deze groep een veilige omgeving te bieden. Het onderzoek 'Effectief vroegtijdig handelen ter voorkoming van kindermishandeling', waarvan deze publicatie een samenvatting geeft, laat zien dat er nog veel te doen is. Vooral omdat nog niet goed bekend is welke interventies nu echt effectief zijn.

Om kindermishandeling effectief te voorkomen, moeten bestaande interventies worden doorontwikkeld. Daarvoor biedt dit onderzoek veel aanknopingspunten, met informatie over de vijf W's: wat werkt wanneer, bij wie en waardoor? Met deze publicatie willen we alle betrokkenen in beleid, praktijk en wetenschap inspireren. Zodat we met zijn allen kunnen werken aan meer kennis én kunde rond de effectieve aanpak van kindermishandeling.

Kijk voor meer informatie op www.zonmw.nl/kindermishandeling. Hier kunt u deze publicatie kosteloos downloaden of bestellen.

ZonMw stimuleert
gezondheidsonderzoek en
zorginnovatie

Laan van Nieuw Oost-Indië 334
2593 CE Den Haag
Postbus 93245
2509 AE Den Haag
Telefoon 070 349 51 11
jeugd@zonmw.nl
www.zonmw.nl/jeugd